

PASAKOJIMAS APIE NEGIRDIMĄ GYVYBĖS ŠIRDĮ

[...]

Knygos *Tariamasis iš tamsos* atsvara laboratoriniams eksperimentams atsiranda iš absoliučiai įvykusio susitikimo su kitu, to susitikimo metu kalbai atsivėrusios buvimo pasaulyje prasmės. Dabarties sociokultūroje, kur asmeniniai ryšiai darosi vis fragmentiškesni, kur, anot V. Juknaitės, Emmanuelio Levino (Emanuelio Levino) veidą keičia televizoriaus ekranas, sąmoningas ryšio teigimas yra kaina, kurią privalu sumokėti už ryšio tikrumą, tai lyg atsakymas gyvenime ir literatūroje dominuojančiam išsklidusios tapatybės asmeniui. Anglų sociologo Anthony Giddenso (Entoni Gidenso) nuomone, brandžioje modernybėje išnyksta žmogus kaip subjektas, kaip jaučianti atsakomybę, galinti veikti ir spręsti būtybė. Suskilusi arba išsiskaidžiusi tapatybė yra gynybinė asmens reakcija į nerimą, „kad būsi nušluotas, prarytas, sutriuškintas ar užvaldytas iš išorės užgriūvančių įvykių“¹. Asmuo, susidūręs su daugybe pavojų, prieš kuriuos jaučiasi bejėgis, iš baimės, kad tie pavojai jo nepažudytų, tarytum pasislepia, išsisklaido.

Dialogas, knygos *Tariamasis iš tamsos* atraminis taškas, į M. Buberio dialoginį Aš–Tu santykį įtraukia ir E. Levino etinį santykį su kitu, arba santykį su veidu, nes veidas kreipiasi į mane ir sako vienintelį dalyką: „Nežudyk!“ Kaip M. Buberio dialogo filosofijoje Tu, taip ir E. Levino filosofijoje veidas yra suvokiami ne kaip kitas subjektas, veikėjas ar intencionalaus patyrimo objektas; veidas kaip pokalbio Tu yra „be jokios kaimynystės, nesudurstytas ir vientisas, pripildantis visą horizontą. Ne todėl, kad būtų tik jis ir daugiau nieko, bet todėl, kad visa gyvena jo šviesoje“². E. Levino veidas ne žiūri, o kreipiasi, byloja, apreiškia, todėl santykis veidu į veidą, arba žmonės, atsisukę vienas į kitą veidais ir besikeičiantys pasakymais bei prieštaromis, klausimais bei atsakymais³, yra pagrindinė dialogo sąlyga. Užklaudamas kitą veidas kalba. Todėl kalba yra teisingumas. „Teisingumu vadiname šį susidūrimą su veidu diskurse. Jei tiesa randasi absoliučiam patyrimui, kuriame buvimas sušvinta savo savita šviesa, tai ši tiesa susikuria ne kur kitur, o tiesiam kalbėjime(si), arba teisingume“⁴.

Ėjimas vis gilyn ir gilyn prie pamatinių žmogaus būties prasmų leidžia išskirti V. Juknaitės kūryboje filosofinį lygmenį, nes orų žmogaus buvimą apibrėžiančios sąvokos – ryšys, įsipareigojimas, atsakomybė, santykis – yra filosofinės kategorijos, kurias autorė bando įtvirtinti literatūroje, ieškodama joms vis kitos kalbos. Todėl esminis klausimas – kaip V. Juknaitės kuriamo alternatyvaus sąmoningomis vertybėmis grįsto pasaulio raktas – yra klausimas apie kalbą: kokia kalba galima papasakoti apie absoliučiai įvykusį, išsipildžiusį susitikimą su kitu, jo metu atsivėrusias prasmes, tuos žmogaus gyvenimo įvykius, kuriuose kaip šviesa šviečia prasmės vertikalė, jungianti žmogų su anapusybe, palaikanti jį ir teikianti jam stiprybės? Kaip rasti kalbinę raišką kito veidui, tai, anot E. Levino, begalybei, kurioje atsiveria Dievas? Kaip susieti kalbą su ta tamsa, iš kurios kaip žolės daigas šviečia tik numanoma prasmė? Filosofai ne kartą

¹ Giddens A. *Modernybė ir asmens tapatumas*. – Vilnius: Pradai, 2000. – P. 74–75.

² Buberis M. *Dialogo principas I: Aš ir Tu*. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998. – P. 76.

³ Levinas E. *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*. – Vilnius: Aidai, 2001. – P. 289.

⁴ Levinas E. *Totalité et Infini. Essai sur l'extériorité*. – La Haye: M. Nijhoff, 1961. – P. 43. Cit. iš: Čepulis N. Akivaizdaus tapatumo kerai // *Religija ir kultūra. Mokslo darbai*. –2009: – Nr. 6 (1–2). – Vilnius: VU Religijos studijų ir tyrimų centras. – P. 95.

svarstė ir dar svarstys šią amžiną kalbos ir būties ryšio problemą. Be jokios abejonės, šioje mąstymo paradigmoje galima skirti įvairias galvojimo tradicijas ir mokyklas, kurių tam tikrą mąstymo kryptį apibendrina ši George'o Steinerio (Džordžo Štainrio) ištarmė: „Tam tikra prasme joks žmonių diskursas, kad ir labai analitinis, negali galutinai įprasminti pačios prasmės“¹. Pasak G. Steinerio, tik muzika ir religinis jausmas aiškiai neverbalizuojamos nuovokos būdu gali išsakyti pirmąjį esamybiškumą, kuriame slypi „būtiškosios energijos esatys“: „Muzika ir metafizika (pirmine to žodžio prasme), muzika ir religinis jausmas iš esmės neatskiriami dalykai. Muzikoje ir per muziką mes būname arčiausiai tos logika ir žodžiais neišreiškiamos, bet aiškiai juntamos būtiškosios energijos esaties, kuri mūsų pojūčiams ir refleksijai pateikia grynojo gyvybes stebuklo trupinėlių, prieinamą mūsų nuovokai“².

Knygoje *Tariamasi iš tamsos* V. Juknaitė kalbindama ir kalbėdamasi su vaikais, eina link, G. Steinerio požiūriu, tik nuovokai atsiveriančios energijos esaties ir bando kartu su jais rasti žodinę nuorodą. Kad tai įvyktų, reikėjo atsisakyti visų tradicinių literatūrinių konvencijų ir gręžtis į tikro žmogaus veidą ir tikrai jo išstartus žodžius. Beje, veidą, kaip esminį dialogo elementą, knygoje mini šeštokas Liudas: „Telefonas visiškai neatstoja bendravimo su tikru žmogumi. Kai tu matai žmogų, tu su juo bendrauji, o kai kalbi – tai yra tikrai kalba. Ji nieko nepasako“ (p. 151). Tai dar kartą patvirtina, kad būtina dialogo sąlyga yra M. Buberio Aš–Tu ištiktis, pirmesnė ir lemianti pokalbio perėjimą į dialogą: „Susitikimo įvykis, t. y. santykio tarp manęs ir kito įsisteigimas, kuria tikrovė“³. Šioje tikrovėje dingsta Kito savybės („Geriausias būdas susitikti su kitu asmeniu – tai net nepastebėti jo akių spalvos“, – teigia E. Levinas), kad išryškėtų tikroji Kito būties prasmė: „Kitas užpildo horizontą ne prasmingų savybių detalėmis, bet savo prasme, kuri yra vientisa ir nedaloma“⁴. Čia susitinka frazės: M. Buberio „be jokios kaimynystės“ ir E. Levino „veidas yra reikšmė, reikšmė be konteksto“. Šios tikrovės refleksija neapčiuopia, ji išgyvenama jusliškai: „Kai sėdi šalia neregio vaiko, jis girdi tavo kvėpavimą. Tavo kvėpavimas apie tave jam pasako viską. Arba kurtieji, kai jie įsileidžia tave į savo akių gelmę, beveik negali atlaikyti jos atvirumo“⁵. Knygoje ši nerefleksyvi tikrovė remiasi žodžio dviplaniškumu: formaliąją grafine puse ir giliaja, slėpininga jo struktūra (Vytautas Martinkus), kuri atsiveria beveik fiziškai apčiuopiama energija. Matyt, ši energija randasi iš giliosios žmogaus ir jo tariamo žodžio sutapties. Žodžiai, sutapę su juos sakančiųjų esme, todėl aprėpiantys pirmąjį pasaulio esamybiškumą (M. Buberis), yra užrašyti, išlaikant sakymo sintaksę, dažnai gramatiniu požiūriu netaisyklingą. V. Juknaitės knyga parodo, kad gramatika ir rašyba, paklūstančios racionalioms taisyklėms, yra bejėgės prieš giliają reikšmės patirtį. Kai Jonas, gimęs aštuntam vaikui šeimoje, sako: „Ir visada atsimenu: ateini ir taip matai tą tokį labai mažą vaikelį, tai labai kažkaip net keista“ (p. 159), jis paliudija nuostaba grindžiamą santykį su sunkiai verbalizuojama erdve, kurioje reiškiasi gyvybės ir gyvenimo slėpinio stebuklas ir kuriuos savo knyga liudija V. Juknaitė. Šį esminį kalbos ryšį su išgyvenimu, su pasaulio, savęs suvokimu knygoje svarsto nuo gimimo nematanti Loreta:

Loreta. *Taip. Ne. Čia dar tik dalis tiesos. Jeigu aš dabar pasakyčiau savo jausmą, tai manęs niekas nesuprastų. Aš matau, kad trūksta žodžių, ir nežinau, kaip juos sukurti. Aš pati kartais su savim jausmais kalbuosi, man nereikia žodžių.*

¹ Steiner G. *Tikrosios esatys*. – Vilnius: Aidai, 1998. – P. 202.

² Ten pat. – P. 204.

³ Gutauskas M. Bandydas suprasti dialogą Martino Buberio filosofijoje (Tomo Sodeikos interpretacijų paralelė) // *Religija ir kultūra. Mokslo darbai*. – 2008. – Nr. 5 (2). – Vilnius: VU Religijos studijų ir tyrimų centras. – P. 39

⁴ Ten pat. – P. 44.

⁵ Lev-Ari Š. „Šoka tamsoje“. Interviu su Vanda Juknaitė. // Prieiga: <http://www.ynet.co.il/-articles/0,7340,L-4075709,00.html>. Į lietuvių kalbą vertė Ichokas Meras.

V. J. *Tie netikro gyvenimo draugai kalbasi su tavimi jausmų kalba?*

Loreta. *Jie kalba mano kalba, kuria aš gyvenu. Jie supranta mane, supranta, kaip mane paguost. Jie jausmais išreiškia savo šilumą ir meilę, ne žodžiais. Žmonės tikrame gyvenime negali to suprast (p. 55).*

Tačiau šiuo atveju kalba yra tik priemonė, liudijanti dviejų žmonių susitikimo įvykį, jo metu įsisteigusią būtį, kurią, apibūdinant M. Buberio terminais, galima vadinti prielinksniu „tarp“ ar abipusiškumu. Šios sąvokos, kaip pabrėžia M. Buberio filosofijos interpretatoriai, yra itin svarbios. „Buberiui abipusiškumas yra ne tiek išankstinė dialogo sąlyga, kiek tai, kas steigiasi tikrojo pokalbio metu“¹. Todėl abipusiškumas, pasak M. Gutausko, yra ne tiek valios, kiek ištikties dalykas – abipusiškumas išsipildo kaip mano ir kito „sajunga“. Nors abipusiškumas ir priklauso nuo kito intencijų, bet nėra joms pavaldus, jis skleidžiasi kaip „tarp“ įvykis, įvyksta kaip proveržis, todėl nėra nei logiškas, nei priklauso nuo partnerių pastangų: „Tikrojo pokalbio negalima suplanuoti. Tiesa, nuo pat pradžių jis jau turi savyje nustatytą pamatinę tvarką, tačiau nieko negalima valdyti, pokalbio tėkmė priklauso nuo dvasios, ir daugelis atranda tai, ką jis gali pasakyti, ne anksčiau, negu išgirsta dvasios šauksmą“².

Kelią į Aš–Tu ištiktį, į santykį knygoje atveria pokalbis su viena iš autizmo formų sergančiu Roku. Pokalbis, prasidėjęs dalykiškumo, nuomonių plotmėje, netikėtai keičia trajektoriją, pereidamas visai į kitą plotmę, kai, anot M. Buberio, įžengiama į karalystę, kurioje įsitikinimų dėsniai negalioja³. Tai santykio plotmė, iš esmės keičianti temą, skatinanti prabilti apie ryšio svarbą žmogaus gyvenime. Nors jam nusakyti Rokas desperatiškai ieško ir neranda žodinio atitiktens, tačiau susitikimo ištiktis jau palietė jį ir atvėrė jo būties erdvę, joje justai atsakingo artimųjų rūpesčio pėdsakai, tokie svarbūs tiek Aš, tiek Kito suvokimui ir išgyvenimui. Jais remdamasis, Rokas bando įvardyti netekties neapčiuopiamybę, atveriančią kelią anapusybei:

Rokas. *Ji... mi... miršta. Ir kai buvo miręs palaidojom... tenai... tenai – miške.*

V. J. *Miške palaidojot su tėčiu?*

Rokas. *Nupirkom tokią, na kur taip atrodo, žinai. Aš neatsimenu, kaip pavadinasi.*

Mokytoja. *Paminklas?*

V. J. *Karstas? Dėžė?*

Rokas. *Tokia kaip palaidoti.*

V. J. *Karstas?*

Mokytoja. *Dėžutė?*

Rokas. *Ne.*

Mokytoja. *Ne?*

Rokas. *Pogį į dėžę ir į mišką. Palaidojom. Su tėčiu ėjom į parduotuvę Jovarelis.*

Mokytoja. *Ir ką nupirkot?*

Rokas. *Nepanašus toks į rožes.*

Mokytoja. *Gėlių nupirkot?*

Rokas. *Gėlių. Na, kai buvo žiema (p. 86).*

¹ Gutauskas M. Bandyamas suprasti dialogą Martino Buberio filosofijoje. – P. 49.

² Buberis M. *Dialogo principas II: Dialogas, Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai.* – Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001. – P. 188.

³ Ten pat – P. 54.

Yra knygoje ir priešingų patirčių. Tokių, kurios atveria tik tuštumą. Su ta vidine tuštuma vaikai sugyvena skirtingai. Kai kurie patys gyvenamąją vietą pasirinko įvairius globos namus ar kalėjimus kaip vienintelę išlikimo galimybę, nes namai to jiems negarantavo. Laimis, Veliučionių specializuotų globos namų auklėtinis, atsakydamas į V. Juknaitės klausimus, provokuojančius skaudžią vidinę akistatą su nuolatinėmis netektimis paženklinantu gyvenimu, prisimena tam tikras praeities nuotrupas, susidėliojančias į neįvykusią jo tapsmo istoriją. Toje istorijoje svarbūs du poliai: artimųjų niekinimas ir savęs, kaip jaučiančios, išgyvenančios, suprantančios būtybės suvokimas, kuriai nebuvo leista tokia pasijusti. Todėl Laimio kalba jungia ryšio su artimaisiais absoliutų nebuvimą ir vaiko atvirumą sau kaip žmogui, kuriame prigimtis įbrėžė orumo pojūtį. Gyvenimas iš visų jėgų jį naikino, tačiau atsakymai dar vis atveria kažkur ore tebeplevenančias to orumo liekanas:

V. J. *Patėvį turėjai nuo mažens?*

Laimis. *Dar prieš eidamas į pirmą klasę.*

V. J. *Ir visą laiką mušė?*

Laimis. *Pirmus dvejus metus ne, kai atsirado jo vaikai, – tada... Motina turėjo manęs atsisakyti. Aš pats norėjau važiuoti į Veliučionis. [...]*

V. J. *Tau svarbu, kad tavim pasitiki?*

Laimis. *Jo.*

V. J. *Kodėl?*

Laimis. *Nežinau.*

V. J. *Kaip tu įsivaizduoji savo ateitį?*

Laimis. *Nežinau. Aš vieną kartą išėjau maudytis, patėvis man nesakė, kada pareiti. Aš užsikalbėjau su draugais, kai parėjau, pradėjo mušt arklio vadelėm. Paskui liepė malkas kapot, kapojau, sviedė į mane malkų glėbiu. Stogą dengė, šiferis nukrito, aš kaltas palikau (p. 107–108).*

Panaši yra ir kito Veliučionių auklėtinio, Arūno, istorija. Tik joje pro tariamų Žodžių tiesiogines prasmes šalia netekties prasimuša pyktis. Pyktis kaip vienintelė vaikui pažįstama emocinė patirtis, kuria remiantis turėtų būti mezgamas ryšys su savimi ir pasauliu:

V. J. *Ar supranti, kad taisyklės neleidžia laikyti tokio šuns?*

Arūnas. *Jis būtų normalus šuo, jei jo būtų niekas nemušęs.*

V. J. *Ar gali pripažinti, kad yra tam tikros taisyklės, kurių žmonės turi laikytis?*

Arūnas. *Bet šitas šuo kitoks nebus. Jis pats nežino, ką pult.*

V. J. *Kodėl tu jį beatodairiškai gini?*

Arūnas. *Mūsų gyvenimai sutampa, ir tiek. Įdomu, jei jus taip paspardytų ir jums reiktų taip gyvent. Mes kaip futbolo kamuoliai. Užmušiu aš tą močiū! (Verkia.) (p. 115).*

Po pokalbių su globos namų vaikais eina pokalbis su kurčiuoju Linu. Į pirmą V. Juknaitės klausimą: „Kai mažas nubudavai vienas tamsoj naktį, kas būdavo?“, Linas atsako: „Mano lova būdavo šalia mamos. Neprisimenu, kad būčiau buvęs naktį tamsoje vienas“ (p. 118). V. Juknaitės žodžiai: „Čia išeina į paviršių ta pulsuoji gysla, kurioje negirdima plaka gyvybės širdis“¹. Jausti kitą, savo kantriu buvimu garantuoti jam

¹ Nuoširdžiai dėkoju Vandai Juknaitei už šią ir kitas sugestijas.

saugią būtį ir taip kurti pasitikėjimą savimi, kitais, pasauliu. Kasdieniu buvimu atverti ir patvirtinti vaikui ryšio neapčiuopiamybės tikrumą. V. Juknaitės pasirinkimas Laimio ir Arūno nebūtį atsverti pokalbiu su Linu ryškiausiai atveria autorės atranka grįstos knygos vidinę struktūrą ir intencionalumą – parodyti vaikystėje, o gal ir kūdikystėje, patirto ryšio svarbą visam žmogaus gyvenimui. Ši būtinybė, išsakyta knygos herojaus Lino žodžiais „jausti vaiką šalia“, daugelio filosofų yra įvardyta kaip sąmoningas socialumas, kurį formuoja abipusis ryšys su pirmaisiais globėjais. A. Giddenso nuomone, šis ryšys yra pirmesnis už „Aš“ ir „mane“ ir yra lemtingas pamatiniam pasitikėjimui, vilčiai, ir „drąsai būti“. Šiame sąmoningame socialume glūdi ryšio su motina ar pirmaisiais globėjais prisiminimai. Ši tikrovė, būdama už kalbos ribų, nesileidžia verbalizuojama, bet jos patirtis yra esminė, ja remiantis ne tik užmezgamas ryšys su kitu, bet jis gali būti pratęstas į amžinąjį Tu bei į Dievą.

Gitana Vanagaitė, „Pasakojimas apie negirdimą gyvybės širdį“, *Metai*, Lietuvos rašytojų sąjungos mėnraštis, Nr.10, spalio, 2011, p. 74–78.